

Prema Holzeru, ovaj pokret nema budućnost, "jer je u konačnici nakon više od sedamdesetogodišnje povijesti komunizam doživio poraz. To novi naraštaji ne praštaju."

Knjiga Jerzy Holzera bit će korisna studentima i široj zainteresiranoj publici jer nudi sažet, ali veoma informativan pregled razvoja komunističkog pokreta i sustava vlasti u europskim zemljama s vladajućim komunističkim partijama. Poslužit će i istraživačima razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata kao solidan uvid u temeljne karakteristike razvoja zemalja Istočne Europe i uloge Sovjetskog Saveza na tom području. Za podrobnije informacije o svakoj zemlji treba, ipak, koristiti druge postojeće radove.

U pristupnim razmatranjima i argumentaciji nekih teza Holzer je na tragu shvaćanja koja mogu biti smatrana zastarjelima, ali nisu ipak usamljena. Naprimjer, autorov tretman četničkog pokreta Draže Mihailovića podsjeća na zapadne hladnoratovske stereotipe nakon Drugoga svjetskog rata, na sličan način prilazi se i kalkulantskoj politici Staljina iskazanoj kroz sporazum Ribbentrop-Molotov, 'upitnosti' antifašističkog usmjerenja komunističkog pokreta, njegovim ratnim zločinima te tretiranju hladnog rata kao jednosmjernog djelovanja jednog aktera. To da je povijest međunarodnog i osobito, europskog komunizma bila određena ulaganjem jednako velike političke energije, sredstava, kao i vojnih kapaciteta obje strane, ne bi trebalo istraživačima tog razdoblja biti nepoznato, jer o tome postoji mnogo kvalitetnih radova. Obnavljanje pristupnih stereotipa o 'dobra' i 'lošima' - pri čemu se uvijek zna unaprijed koja je to druga snaga, u istraživanjima ovih povijesnih događaja, aktera i procesa jest neinspirativno i zapravo poziva na neistraživanje - jer je sve već znano.

KATARINA SPEHNJAK

Sabrina P. RAMET. *Balkan Babel. The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević*. Westview Press, Boulder, Colorado 2002⁴., 426 str.

O prijašnjoj Jugoslaviji, osobito njezinom socijalističkom razdoblju, pisalo se mnogo u inozemstvu, i to različito nego o ostalim socijalističkim državama. Povijest izgradnje njezina modela razvoja pobuđivala je interes neovisno o ideološkim i političkim razlikama. Raspad europskih komunističkih poredaka krajem osamdesetih u Jugoslaviji je početkom devedesetih dobio drukčije oblike i sadržaje. Ogroman broj radova nastalih u posljednjih deset godina opet joj daje istaknuto mjesto u politološkoj i historiografskoj produkciji. Među njima, mnogo je onih pisanih jednostrano, pojednostavljeno i bez poznavanja povijesnih okolnosti. Ističu se ipak i oni koji, kao Sabrina Ramet, kako je to u Predgovoru napisao Ivo Banac, poznaju i razumiju kulturni kontekst južnoslavenskih naroda. Ova je autorica, istražujući dvadesetak godina prošlost i suverenost Jugoslavije, objavila velik broj knjiga i priloga u časopisima.

Knjiga ima četiri dijela - 'Raspadanje 1980.-1991'. (1.-77.), 'Religija i kultura' (79.-149.), 'Rat i tranzicija' (151.-273.) i 'Mir bez prava?' (275.-374.), 'Epi-

log: problem legitimacije' (375.-390.), te dodatak 'Antibibliografija' (391.-403.), i Predgovor (XI.-XV.). U veoma kratkom razdoblju knjiga *Balkan Babel* doživjela je i svoje četvrto izdanje. U odnosu na ranije izdanje, iz 1999., u posljednjem je nešto izmijenjeno i dopunjeno 12. poglavlje ('Daytonski mir') te 'Epilog', a uvedeno je i novo, 14. poglavlje ('Neriješena kriza u Srbiji') u kojemu se analiziraju zbivanja u Srbiji sve do silaska s vlasti Slobodana Miloševića, u prosincu 2000. godine.

U prvom dijelu autorica se bavi političkim situacijom osamdesetih godina, osobito međunacionalnim odnosima 1989.-1991., u drugom dijelu - Katoličkom i Srpskom pravoslavnom crkvom, Islamskom vjerskom zajednicom te rock glazbom, u trećem se dijelu analizira rat Srbije i Hrvatske, situacija u Sloveniji i Makedoniji, rat u Bosni te posljedice rata u području religije, odnosa spolova i u kulturi, a četvrti dio tematizira Daytonski mir i suvremenu situaciju na Kosovu i Srbiji. 'Antibibliografija' se bavi recenzijama radova o ovom prostoru nastalima u razdoblju 1994.-1998. godine.

Prostor prijašnje Jugoslavije, po sudu autorice, obilježavala je trajna kriza u vezi s nedostatkom legitimnosti - kriza koja je iščezavala ili narastala ovisno o padu ili povećanju legitimnosti sustava, od samih početaka 1918. godine, da bi 1989.-1991. ta država nestala kao jedinstvena forma. I u Kraljevini Jugoslaviji i u socijalističkoj Jugoslaviji, način izbora vodstva, političko nasljeđe, samoopravdanje vlasti i države stalno su bili upitni. Josip Broz Tito je stvorio sustav koji je, temeljeći se na tri formule - samoupravljanju u području gospodarstva, - bratstva i jedinstva u sferi nacionalne politike, i - nesvrstanosti u međunarodnim odnosima, unatoč krizama, po mnogim analitičarima i političarima obećavao stabilnost. Ali, iz razloga, dosta različitih i nezavisnih od onih u drugim sličnim sustavima, političke institucije u Jugoslaviji pokazale su se neotporne na promjene. Po autorici, pritisak na sustav počeo je isprva odozdo, u jednom širokom području kulture, nošen od nezavisnih organizacija i grupa koje su okupljale oko različitih interesa -feminizma, zaštite okoliša, bili su to liberali, pacifisti i sl. Još 1952. počele su promjene u sustavu od kojih je, po Ramet, temeljna bila decentralizacija, pojačana nakon odlaska Aleksandra Rankovića. Tim je promjenama uspostavljena 'mreža kvazi-federalnih nacionalnih oligarhija' koje su svoju moć crple iz pozicija konstitutivnih republika, što je stvorilo 'institucionalnu raspuklinu' uzduž koje će se Jugoslavija kao složena država raspasti. Bez tog kvazi-konfederativnog sustava ova država ne bi, po autorici, vjerojatno, tako brzo propala nekoliko decenija kasnije, kao što jest. (6.) Sustav, razvijen u toku šezdesetih i ranih sedamdesetih, u namjeri da zadovolji želje različitih nacionalnih grupa za političkim samoodređenjem, istodobno je služio očuvanju partijskog monopola. (27.) Svjesni veze između pluralizma i samoodređenja komunisti su ih nadomjestili regionalnom pluralizacijom, opravdavajući se strahom od 'bratoubilačkog rata' u uvjetima političkog pluralizma, kaže Ramet. Da bi zadržali tu fikciju, jugoslavenski političari su 'ložili vatru' međuetničkog nepovjerenja "stalnim komentirima o etničkim genocidima II. svjetskog rata". (28.) Takav je sustav, po Ramet, mogao funkcionirati onoliko dugo dok su postojala dva uvjeta: glavni arbitri i određeni stupanj gospodarskog prosperiteta, kada je tog nestalo, bio je kraj. Ta su obilježja situacije kakva je dočekala 1987. godine S. Miloševića, koji je iskoristio sve slabosti sustava: on nije bio kreator raspada države, ali, bez njega, pravac jugoslavenske krize mogao je biti drukčiji. (7.) On je u dvije godine porušio sve niti konsenzusa koje su još postojale te autorica

smatra da je već 1989. Jugoslavija prestala postojati. U raspadu države znakovita je uloga Drugoga svjetskog rata: po Ramet, nije bilo zemlje u Europi u kojoj se krajem osamdesetih toliko raspravljalo o njemu, čak i u kavanama. Tih su godina historičari, političari i polemičari naširoko, ali posve neutemeljeno i jednostrano, pisali o žrtvama tog rata, pri čemu su opća mjesta napisa bila pretjerivanja oko žrtava, osobito Jasenovca i Bleiburga, ogromne brojke koje su izlagane i branjene bez prave argumentacije, što, po njoj, ukazuje na sindrom duboko usađenog nepoštivanja povijesnih istina. Također, te i slične revizije bile su uglavnom politički motivirane. (53.) Titova era, po Sabrini Ramet, nije morala završiti tako kako jest: period liberalizacije šezdesetih pobudio je, po njenoj ocjeni, kod ljudi porast povjerenja u sustav i stvorio osjećaj kontrole vlastite sudbine, što je značilo da se, najzad, na tome može početi graditi ono što je najvažnije, a sustavu je nedostajalo - legitimitnost.

U analizi uloge religijskog kompleksa u ratu na području bivše Jugoslavije autorica se suprostavlja interpretacijama da je uzrok ratu religijski posredovan, ističući da su napadi na religiozne objekte služili isključivo političkim ciljevima. (81.)

U posebnim poglavljima daje se pregled položaja tri najveće religijske zajednice. Odnosi Katoličke crkve i komunističkog režima u XX. stoljeću obilježeni su, po njoj, s tri simbola - J. J. Strossmayerom, A. Stepincom i II. vatikanskim koncilom: prvi je simbol jugoslavenstva u kulturnom i političkom smislu, kao i suradnje s državom, drugi predstavnik ekskluzivnog hrvatskog nacionalizma i duha neposlulha. I za režim, i za Crkvu, Strossmayer XIX. stoljeća simbolizirao je adaptibilnost, liberalizam i suvremenost, Stepinac XX. stoljeća oličavao je tradicionalnu pastoralnu brigu za naciju. U vezi Koncila (1962.-1965.) autorica smatra da, iako je režim javno uvažavao entuzijazam duha jednog 'modernizirajućeg' Strossmayera, osjećao se istodobno i uplašen od reformističkog krila Crkve, viđenog kao opasnost režimu, te je zato, po njoj, režim imao bolje odnose s konzervativnim krilom u Crkvi, od kojeg je znao što može očekivati. U vrijeme liberalizacije šezdesetih godina katoličko izdavaštvo u Jugoslaviji doživjelo je prosperitet, ali su u drugim područjima i dalje bili prisutni stari problemi: pitanje obrazovanja djece - borba Crkve protiv ateizma i za dopuštenje poučavanja vjeronauka, diskriminacijski odnos prema vjernicima u političkom životu, pitanje ljudskih prava te nošenje s podjelama u Crkvi koje je država konstantno nastojala ojačati. Krajem osamdesetih uspostavljeni su bolji odnosi Katoličke crkve u Jugoslaviji i države, ali - preko slovenske Crkve - jer su tamo Strossmayer i Stepinac imali manju ulogu. Ljubljanski nadbiskup Alojz Šuštar bio je prvi vjerski predstavnik koji je javno, preko radija, vjernicima čestitao 1986. godine Božić, a uskoro je katolički fakultet uklopljen u Ljubljansko sveučilište i Božić u Sloveniji proglašen državnim praznikom.

Prošlost odnosa Srpske pravoslavne crkve i vlasti obilježeni su, po Ramet, proturječnošću, odnosno istodobnom tolerancijom i pokušajem iskorištavanja Crkve od strane vlasti, kao i držanjem pod kontrolom (primjer svećeničkih udruženja koja su okupljala 80 % svećenstva). Kao i Katolička crkva, i Pravoslavna je bila oštećena agrarnom reformom 1945., ali, jedan od najtežih udara ca SPC u poratnom razdoblju je bilo oformljenje Makedonske pravoslavne crkve. Autorica ističe da je Pravoslavna crkva od 1945. bila pod stalnim nadzorom vlasti, pri čemu je osobito važna uloga A. Rankovića osobno, međutim, či-

njenica je, da, dok je on bio politički utjecajan, nije došlo do proglašenja autokefalnosti MPC, 18. studenog 1966. godine. (110.)

Iako je imala značajnu institucionalnu bazu, Islamska vjerska zajednica je zauzela prema vlasti umjerenije, 'mekše' ponašanje nego KC i SPC. U cijelom poratnom razdoblju ona se rijetko upuštala u političke teme, baveći se uglavnom izgradnjom džamija. Dok su i Katolička i Srpska pravoslavna crkva imale određen odnos prema ljudskim pravima, služile mise za značajne nacionalne osobe, obljetnice, kod Islama tog nije bilo, pa se može reći da je on imao prema vlasti defenzivan stav od početka, što je dijelom ovisilo i o okolišu u kojem je IVZ djelovala - u Bosni i Hercegovini su uvijek bile na vlasti veoma dogmatske snage. (123.)

Autoričino poglavlje o rock glazbi pokazuje zavidno poznavanje tog područja, nudeći korisno štivo za povijest glazbe ovih prostora, jer se na jednom mjestu daje pregled razvoja, glavni nositelji, tematizira odnos vlasti prema Rock&Rollu, i sl.

Jugoslavenski R&R u svojim počecima i doba procvata obojen je političkim porukama što je, po autorici, temeljna njegova značajka i koja ga veže uz Istok, odnosno R&R u komunističkim zemljama, a ne za Zapad, gdje se rock već sedamdesetih pretvorio u zabavu, a politici ostao okrenut tek u manjem opsegu. (127.) Kako je Jugoslavija bila kulturno različita i politički decentralizirana, R&R je imao drukčiji razvoj nego što je to u etnički homogenim društvima: različiti kulturni i 'psihologijski modeli' odrazili su se i u glazbenom stvaralaštvu, zbog tog ni tržište nije bilo jedinstveno, nego fragmentarno, određeno republičkim granicama, na što je dijelom utjecao i problem jezika. 'Pretpovijest' R&R govori da je sve do početka pedesetih godina iz ideoloških razloga vladala zatvorenost prema utjecajima zapadne popularne glazbe. Jedino što se oduprlo toj shemi bila je meksikanska narodna glazba. (128.) Politička suradnja sa Zapadom donijela je otvaranje glazbenog tržišta američkoj i britanskoj proizvodnji. Osim gramofonskih ploča, utjecaj u širenju interesa za R&R u Jugoslaviji imao je Radio-Luxemburg sa svojim noćnim programom. Odnos vlasti prema rock glazbi u Jugoslaviji je bio 'mekši' nego u drugim socijalističkim zemljama, jer su vlasti smatrale da tolerancija, a ne progon, može polučiti bolje rezultate. Vlast ipak nije pustila da se ovo područje potpuno autonomno razvija, nego su i tu djelovali neki oblici cenzure koje autorica razmatra pod znakovitim naslovom: 'Cenzura, sad je vidiš, sad je ne vidiš'. Relevantni sugovornici rekli su autorici da je nepostojanje javne osude ove glazbe rezultiralo time da su od početka šezdesetih pa skoro do kraja Jugoslavije "rockeri bili najveći sluge Titovog režima" (131.), drugi pak smatraju da su 'rockeri' bili svojevrсни društveni kritičari. U razvoju R&R u Jugoslaviji mogu se, po autorici, pratiti svi trendovi prisutni i u svjetskim događanjima - punk, underground, new wave, rockabilly, heavy metal, itd. Autorica obrađuje i utjecaj folklorne tradicije na rock stvaralaštvo, daje pregled rada diskografskih kuća i razvoja glazbenog tiska te elaborira raspad 'jugorocka' početkom devedesetih: neki su se rockeri identifikovali sa 'svojom nacionalnom stvari', drugi se pridružili slabom antiratnom pokretu, treći su u svom stvaranju iskazivali bijeg od stvarnosti.

U posebnom odjeljku autorica se bavi, po njoj, najvažnijom kategorijom politike - legitimitetom, te nakon teorijskih razmatranja primjenjuje određeni model s tri vrste legitimiteta (gospodarski, politički i moralni) na postjugoslavenske države Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju.

Razmišljanja autorice iz priloga 'Antibliografija' osuvremenjavaju uvijek aktualna pitanja koja za struku imaju načelan značaj: kako pisati kritičke osvrtne. Ona smatra da od prikaza treba očekivati ono što i od knjige, u formalnom i sadržajnom smislu - da obuhvati predmet istraživanja, naglasi najvažnije probleme, postavi prava pitanja, dokumentira svoje teze na odgovoran način, i, veoma važno - pokaže svoje opredjeljenje za stručni i ljudski dignitet, pristup bez iskrivljavanja i malicioznosti. Pokreće i važno, iako kontroverzno, pitanje tzv. neovrednotenosti, neodređenosti, podjela pokude, da li je to npr., izbjegavanje sugestije da je netko započeo sukob, sučeljavanje zločina jedne strane zločinima one druge, pravljenje razlika između vodstva određene države i naroda, itd. (391.-392.) Autorica razmatra i postoji li, i, što bi trebao značiti, 'konsenzus' u stručnom smislu.

U izlaganju ove, kronološki i problemski, značajne i zahtjevne materije autorica je koristila najrelevantniju literaturu nastalu u inozemstvu ali i na prostorima kojim se bavi, objavljenu gradu, strane i domaće novine, te crpla informacije iz više razgovora sa sudionicima i analitičarima zbivanja. Njezin stil karakterizira jasnoća u izlaganju, te je knjiga zanimljiva i korisna kako onima koji traže prve informacije tako i onima koji žele na jednom mjestu obnoviti i proširiti svoja znanja o ovoj problematici.

KATARINA SPEHNJAK

Tjedan knjige mediteranske tematike i Međunarodni znanstveni skup "Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup, teolog i fizičar"

U Splitu se proteklih desetak godina u rujnu redovito održava *Knjiga Mediterana*, unutar koje se javnosti predstavljaju vrijedna izdanja vezana uz mediteransku tematiku. Ova događanja u pravilu prate izložbe, predavanja i znanstveni skupovi. Ovogodišnja *Knjiga Mediterana* održana je od 16. do 21. rujna 2002. uglavnom u prostorima palače Milesi, odnosno Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu. Podijeljena je u tri cjeline - *Tjedan knjige mediteranske tematike*, Međunarodni znanstveni skup *Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup, teolog i fizičar* i znanstveni skup *Komparativna povijest hrvatske književnosti: hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća*.

Međunarodni znanstveni skup *Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup, teolog i fizičar* organizirali su Književni krug Split, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu i Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu. Iako je proteklo gotovo četiri stoljeća od njegove smrti djelovanje senjskog biskupa, splitskog nadbiskupa, te windsorskog dekana Marka Antuna de Dominisa nije dovoljno istraženo, pa je ovaj znanstveni skup dio nastojanja da se više dozna o njegovu liku, radu i vremenu u kojem je živio. Početku ovog znanstvenog skupa neposredno je prethodilo otvaranje izložbe *Marko Antun de Dominis, splitski nadbiskup i znanstvenik* koju su u prostorima Zavoda HAZU priredili Ivana Prijatelj Pavičić, Arsen Duplančić i Slavko Kovačić. Znanstveni skup su poz-